

Koulutus- uskosta pakkokoulut- tautumiseen

Risto Rinne ja Joel Kivirauma (toim.): Kouluksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Kasvatusalan tutkimuksia 18. Turku 2003 Suomen Kasvatustieteellinen Seura. 337 s.

■ Turun yliopiston kasvatus-tieteellisen tiedekunnan koulutusta, hyvinvointivaltiota ja syrjäytymistä tarkastelevan tutkimusprojektin yhteydessä syntyneessä teoksessa pohditaan koulutuksen suhdetta syrjäytymiseen. Tutkimus liittyy 1990-

luvun taloudellisen taantumun ja ennätystyöttömyyden synnyttämään diskurssiin, jossa hyvinvoinnin, köyhyyden ja syrjäytymisen käsitteet nousivat keskustelun kohteeksi. ”Kouluksellista alaluokkaa” ovat etsineet tutkijat Risto Rinne, Joel Kivirauma, Marjo Nieminen, Mikko Aro, Kirsi Klemelä ja Sirkku Rautakilpi.

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa koulusta pidetään tienä tasa-arvoon ja hyvinvointiin. Tutkimuksen tekijät haluavat kuitenkin korostaa, että koulutus voidaan nähdä myös ihmisiä eriarvoistavana ja pois-sulkevana tekijänä. He tarkastelevat koulutusta yhteiskunnallisena prosessina, joka tuottaa integraation ohella syrjäytymistä. Tutkimusryhmän tavoitteena on ollut lähestyä tutkimuskysymystä niukasti koulutuspääomaa omaavien näkökulmasta. Kirjoittajat ovat pyrkineet löytämään sen minimikoulutustason, joka kulloinkin on ollut keskivertokansalaisen mitta. Tutkimus painottuu 1900-lukuun. Käännekohtina voidaan pitää vuoden 1921 oppivelvollisuutta, 1950-luvun lopusta käynnistynyttä keskias-teen koulutuksen suosion kasvua, 1980-luvun koulutususkon ja koulutusekspansion aikakautta sekä 1990-luvun alun lamaa, joka teki kansalaisista jatkuvan kouluttautumisen orjia. 1950-luvun lopulta lähtien niin sanottu normaalikansalaisuus on nähty koulutuksen määrittämänä työmarkkinakan-salaisuutena.

Risto Rinne ja Joel Kivirauma määrittelevät johdannossa tutkimuksen teoreettisen taustan ja tutkimusryhmän lähtökohdat. He tarkastelevat mo-

nipuolisesti syrjäytymisen käsitettä ja sen liittymistä vähäiseen koulutustasoon. Koulutuksen kentällä tapahtuva bourdieulainen taistelu kulttuurisesta pääomasta on kirjoittajien mukaan syrjäytymisen historiallinen mekanismi, jota on tutkittu vähän. Syrjäytymisen käsite juontaa juurensa Chicagon koulukunnan ja erityisesti Robert Parkin marginaaliseen ihmiseen – ihminen syrjäytyy joutuessaan kahden kulttuurin rajamaastoon. Toisaalta käsite juontuu myös pakotetun integraation tarkastelutavasta, jossa syrjäytyminen nähdään integroitumattomuutena sosiaaliseen järjestykseen.

Kirjoittajat korostavat, että syrjäytymisen käsite on hyvin moniulotteinen ja siihen kytkeytyy lukemattomia sivumerkityksiä ja -käsitteitä. Syrjäytyminen ja marginalisaatio määritellään aina suhteessa johonkin yhteisön keskivertoon. Koulu on yhteiskunnallisen ja kulttuurisen normaalisuuden ja poikkeavuuden välisen rajankäynnin luokittaja. Se toimii normitettuna lajittelukoneistona, joka määrittelee oppilaan suorituksen suhteessa luokan normaalijakaumaan. Samalla kun yhdet kasvavat uskomaan omaan jatkokoulutuskelpoisuuteensa, saadaan toiset uskomaan omaan kykenemättömyyteensä ja koulutuskelvottomuuteensa.

Artikkelikokoelman tavoitteena on avata niukan koulutuksen ja kouluttamattomuuden historiallisesti muuttuvaa merkitystä yhteiskunnallisen syrjäytymisen määrittelijänä, tuottajana ja seurauksena. Tutkijat tarkastelevat sitä, miten kouluttamattomuus ja huono-

osaisuus ovat eri ajankohtina kytkeytyneet yhteen ja miten erityisesti pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa on määritelty koulutuksen, työmarkkinakansalaisuuden ja syrjäytymisen välisiä suhteita. Syrjäytyneisiin viittaavana työkaluna käytetään käsitettä ”koulutuksellinen alaluokka”, jonka kulloinkin koostumus pyritään määrittelemään sosiaalishistoriallisen tutkimuksen keinoin.

Kokoelman kiinnostavimpia tekstejä ovat Marjo Niemisen ja Sirkku Rautakilven artikkelit, jotka lähestyvät tutkimuskysymystä niukasti koulutettujen näkökulmasta. Artikkelissaan ”Köyhälistön koulutus 1880–1930-luvun Suomessa – oikeus vai velvollisuus?” Marjo Nieminen valottaa koulutuksen ja huono-osaisuuden yhteyttä ja etsii niitä rajoja, joita säätyläistö ja nouseva keskiluokka asettivat tuoreen kansalaisyhteiskunnan jäsenille. Normaalikansalaisuuden määrittäjäksi koulutus alkoi nousta kansakoulun ja erityisesti oppivelvollisuuden myötä, ja Nieminen on etsinyt ihmisiä, jotka syystä tai toisesta jäivät kansakouluopetuksen ulkopuolelle. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaissa oppivelvollisuudesta vapautettiin tylsämieliset, kuuromykät ja sokeat lapset. Myös heikko terveys tai ruumiinvamma olivat vapauttamisperusteita. Harvaanasutuilla seuduilla asuvat lapset vapautettiin niinkään koulunkäynnistä, jos koulumatka oli yli viisi kilometriä.

Eräs ryhmä, joka oli maaseudun tilattoman väestön lasten lisäksi alttiina keskeyttämään koulunkäynnin ja siten joutua yhteiskunnan marginaa-

liin, oli kaupunkien sekatyöväestöön kuuluvat. Sekatyöläiset muodostivat kaupunkien työväestön taloudellisille suhdanteille herkimmän ryhmän, joka luokiteltiin sekä ammatillisesti että moraalisesti työväestön alimpaan kastiin. Sekatyöläisyys periytyi usein vanhemmilta lapsille. Koulutus ja ammattitaito liittyvätkin Niemisen mukaan kysymykseen, ketkä pystyivät rikkomaan huono-osaisuuden sukupolvien ylittävän ketjun.

Samoja teemoja luotaa Sirkku Rautakilpi artikkelissaan ”Kouluttamattomuus ja elämänkulku: Niukan koulutuksen vaikutus elämäntilanteeseen Suomessa vuosina 1900–2000 kouluttamattomien itsensä kuvaamana” pohtiessaan koulutusta kansalaisuuden mittana. Hän lähestyy kysymystä muistitietoaineiston pohjalta. Niukasti koulutetut tekstiiliteollisuuden työntekijät antavat kuvan siitä, miten puhe koulutuksesta on muuttunut sadan vuoden aikana. 1900-luvun alkupuoliskolla kouluttamattomuus ei muodostanut suurta riskiä, sillä työtä oli tarjolla runsaasti. Sosiaalinen asema määritti koulutuksen määrän ja työtehtävät joihin hakeuduttiin. Kansakoulu muodostui koulutukselliseksi minimiksi oppivelvollisuuslain seurauksena, mutta jokamiehen työmarkkinat olivat yhä laajat. 1960-luvulta alkoi uusi jakso, jota Rautakilpi nimittää vahvan ja keskitetyn koulutuspolitiikan ajaksi. Kouluttautumatta jättäytyminen muuttui asiaksi, joka piti perustalla ja selittää. Elinikäisen oppimisen ajatus löi itsensä läpi 1980-luvulla, mutta hyvät työllisyysnäkökymät saivat

kuitenkin monen nuoren valitsemaan työnteon koulutuksen sijaan. Lama romahdutti kouluttamattomien aseman. Rautakilven mukaan peruskoulu epäonnistui tasapääistämisen aikeissaan: kouluttautuminen ja kouluttautumattomuus periytyvät yhä. Kouluttamattomuus on muuttunut yleisestä asiantilasta elämänsuuruiseksi riskiksi, Rautakilpi summaa sadan vuoden kehityksen.

Haastavan alun jälkeen teos tuntuu hieman hajanaiselta. Toistoakaan ei tällaisessa artikkelikokoelmassa voida välttää. Rinteen ja Kivirauman alussa rajaamat tavoitteet eivät yksittäisissä artikkeleissa kaikilta osin täyty. Kyseessä on kuitenkin tutkimusprojekti, ja teosta pitää lukea niin, että artikkelit tukevat toinen toisiaan. Projektin puitteissa työstedään edelleen tutkimuksia ja artikkeleita, jotka osaltaan tulevat täsmentämään kokoelman antamaa kuvaa. Esittelemissäni artikkeleissa ongelmana on se, että ne paikoitellen tuntuvat ennalta arvattavilta ja toistavat tuttuja teemoja. Pitkä tutkimusperiodi on vaikeuttanut syventämistä. Toisaalta pitkä aikajänne on antanut mahdollisuuden tarkastella koulutusta historiallisena ja muuttuvana ilmiönä.

Tekijöidenkin tunnistama tutkimuksen ongelma on syrjäytymisen käsitteen arvoväriteisyys ja moniselitteisyys. Rinteen ja Kivirauma kyseenalaistavat loppuyhteenvedossa käytetyn aineiston mahdollisuudet vastata syrjäytymisen ja niukan koulutuksen väliseen suhteeseen; kaikkia koulutuksen minimirajan alle jääneitä ei voida määrittellä syrjäytyneiksi. Koulutusinflaatiota tutkinut

Mikko Aro puolestaan toteaa, että hänen aineistonsa ja tulostensa nojalla teesi ”koulutuksellisen alaluokan” synnystä ei ole saanut tukea – tutkintojen inflatoituminen on viime vuosikymmeninä keskittynyt opistotason tutkintoihin. Uutta tietoa koulutuksen historiasta teos ei juurikaan anna – lähes jokaisen kirjoittajan tekstissä toistuvat samat tutut faktat oppivelvollisuudesta lamaan.

Kaiken kaikkiaan teos on kuitenkin hyvä avaus kouluttamattomuuden ja syrjäytymisen tutkimiseen historiallisesta perspektiivistä. Se kyseenalaistaa itsestäänselvyyksinä pitämiämme totuuksia ja kommentoi koulutuspoliittista keskustelua. Mielenkiintoista teoksessa on sen näkökulma: niukasti koulutuspääomaa omaavien ääni. Mielestäni ei tulisi niinkään olla huolissaan tutkintojen inflatoitumisesta vaan ”koulutuksellisen minimin” alapuolelle jääneisiin liittyvistä asenteista. Jokamiehen työmarkkinoita ei enää ole, ja peruskoulupohjalta ponnistavat tottuvat elämään avustusten varassa. Nykypäivän työvoima- ja sosiaalitoimistot voivat olla kaukana entisestä sosiaalihuollosta, mutta nöyryytykseltä eivät normista poikkeavat välty sielläkään. Kouluttamattomuus on stigma, jonka kautta helposti määritellään ihmisen arvo. Ihminen on kuitenkin paljon enemmän kuin kouluttautumiseen käyttämensä vuosien summa.

Oona Ilmolahhti